

ЗАХАВАЛЬНИЦА ІНТЭЛЕКТУАЛЬнай СПАДЧЫНЫ:

ДА 75-ГОДДЗЯ НАЦЫЯНАЛЬнай БІБЛІЯТЭКІ БЕЛАРУСІ

Нацыянальная бібліятэка Беларусі адзначае тры чвэрці стагоддзя. Яе гісторыя пачынае свой афіцыйны адлік ад верасня 1922 г., калі на базе універсітэцкай бібліятэкі была створана Беларуска дзяржаўная і універсітэцкая бібліятэка, рэарганізаваная ў 1926 г. у самастойную Беларуска дзяржаўную бібліятэку. З'яўленне ў рэспубліцы ў пачатку 20-х гадоў нацыянальнай бібліятэкі, а менавіта такой па функцыях была задумана і створана галоўная бібліятэка краіны, было абумоўлена патрабаваннем часу і стала адной з форм задавальнення патрэб нацыі ў аб'яднанні інтэлектуальных рэсурсаў і забеспячэнні інфармацыяй усіх сфер дзейнасці. У адпаведнасці са Статутам асноўнымі задачамі бібліятэкі з'яўляліся "збіранне і захаванне твораў друку і пісьменства па ўсіх галінах ведаў, іх сістэматызацыя і бібліяграфічная апрацоўка, вядзенне дзяржаўнай рэгістрацыі твораў друку БССР і абслугоўванне кнігамі і бібліяграфічнымі матэрыяламі дзяржаўных і навуковых устаноў, а таксама ўсіх грамадзян".

Стваральнікам і першым дырэктарам бібліятэкі стаў Іосіф Бенцыянавіч Сіманюўскі, які ўзначальваў яе на працягу 40 гадоў. І.Б.Сіманюўскі, чалавек шырокай эрудыцыі, атрымаў бліскучую літаратуразнаўчую адукацыю ў Сарбоне і Бернскім універсітэце. Тонкі знаток кнігі, ён зрабіў неацэнна многа для стварэння кніжных фондаў бібліятэкі. Ідэолаг і арганізатар практычна ўсіх напрамкаў дзейнасці, І.Б.Сіманюўскі адным з першых у айчынным бібліятэказнаўстве разглядаў бібліятэку як інфармацыйны цэнтр. Вучоны і спецыяліст, ён унёс значны ўклад у развіццё бібліятэчнай справы ў рэспубліцы і карыстаўся вялікім аўтарытэтам сярод калег у Беларусі і за яе межамі.

У стварэнні фондаў бібліятэкі велізарную ролю адыграла дапамога дзяржавы, вядучых бібліятэк Масквы і Ленінграда, энтузіязм першых яе супрацоўнікаў. Немалаважнае значэнне для мэтанакіраванага камплектавання фондаў мела іх сістэматычнае папярэдняе бягучымі выданнямі.

Бібліятэка практычна з моманту заснавання атрымлівала абавязковы бясплатны экзэмпляр твораў друку СССР і два абавязковых экзэмпляра твораў друку БССР. Патрэба ў бібліятэцы была настолькі адчувальнай, а разуменне яе ролі такім глыбокім, што, нягледзячы на ўсе цяжкасці разбуранай вайной гаспадаркі, урадам краіны ў 1922 г. было выдзелена 3 млрд. руб. на папаўненне фондаў Беларуска дзяржаўнай бібліятэкі, дзякуючы чаму стала магчымым набыццё фондаў дарэвалюцыйных навучальных устаноў, бібліятэк. Быў набыты рад буйнейшых спецыялізаваных кнігазбораў, якія ўяўлялі вялікую навуковую каштоўнасць, сярод іх — прыватныя калекцыі акадэміка Я.Ф.Карскага і прафесара М.А.Янчука па беларусазнаўству, этнаграфіі і літаратуры, акадэміка У.І.Пічэты па гісторыі Беларусі, акадэміка Я.К.Грота па славязнаўству, кнігазборы прафесара П.М.Жуковіча і былога апекуна Віленскай вучэбнай акругі І.П.Карнілава і інш.

Літаральна з пачатку свайго існавання бібліятэка стала цэнтральнай бібліяграфічнай установай у Беларусі — пры ёй была створана Беларуска кніжная палата. У 1924 г. стаў выходзіць "Летапіс друку БССР", пачалася работа ў галіне рэтрспектывнай і краязнаўчай бібліяграфіі. У структуры бібліятэкі з моманту яе заснавання быў арганізаваны аддзел Беларуска літаратуры і бібліяграфіі.

У сувязі з ростам кніжных фондаў і развіццём функцый бібліятэкі ў 1932 г. яна была рэарганізавана ў Дзяржаўную бібліятэку БССР з

прываеннем ёй імя У.І.Леніна. Аб'ём фондаў да таго часу павялічыўся да 1 млн. 100 тыс. экзэмпляраў.

У 1932 г. бібліятэка атрымала новы спецыяльны будынак. Былі адкрыты агульная чыгальная зала на 400 месцаў, чыгальная зала для навуковых супрацоўнікаў, выстаўка новых паступленняў і перыядычных выданняў, даведчанна-бібліяграфічны аддзел, чыгальная зала аддзела тэхнікі, навуковы кабінет Беларуска літаратуры і бібліяграфіі, абанемент і міжбібліятэчны абанемент, кабінет бібліятэказнаўства. Да свайго дзесяцігоддзя бібліятэка ўжо ўяўляла сабой грунтоўную базу для абслугоўвання вучоных і спецыялістаў розных галін навукі і народнай гаспадаркі. З 1925 па 1933 гг. былі адкрыты філіялы бібліятэкі ў Віцебску, Магілёве, Гомелі, а ў 1934 г. — у Мінску пры ДOME Урада. У наступным яны былі пераўтвораны ў самастойныя абласныя і Урадавы (зараз Прэзідэнцкую) бібліятэкі. На пачатак 1941 г. бібліятэка стала цэнтрам метадычнай і бібліяграфічнай работы ў рэспубліцы, яе фонды дасягнулі 2 млн. тамоў. Колькасць пастаянных чытачоў павялічылася да 15 тысяч, сярэднядзённая лічба наведванняў перавышала тысячу чалавек.

Ваеннае ліхалецце не абышло бібліятэку. Большасць яе фондаў была па-варварску разрабавана і знішчана. Ацалелая частка была знойдзена ў хаатычным стане ў памяшканні кнігасховішча і на двух складах, куды кнігі пераводзіліся акупантамі для ўпакоўкі і адпраўкі за мяжу. З двухмільённага фонду засталася ўсяго 321 тысяча разрозненых тамоў. Асабліва пацярпеў фонд абавязковага экзэмпляра, ад якога засталася ўсяго 33 тысячы тамоў. Цалкам быў вывезены газетны фонд, архіў друку БССР, збор нот, перыядычных выданняў, фонды аддзелаў Беларуска літаратуры, рэдкіх кніг і старадрукаў, абанемента, чыгальных залаў. Быў спалены разам з літаратурай будынак рэзервавага фонду, знішчана спецыяльнае абсталяванне. Захаваўся толькі будынак бібліятэкі ў вельмі пашкоджаным стане. Звесткі аб маштабах уроні, нанесенага бібліятэцы, зафіксаваны ў матэрыялах Нюрнбергскага працэсу.

Адразу ж пасля вызвалення Мінска было прынята ўрадавае рашэнне аб аднаўленні бібліятэкі, але яшчэ раней, у 1943 г., гэту работу пачала група супрацоўнікаў бібліятэкі, якая знаходзілася ў Маскве. Былі прыняты меры да атрымання і захавання абавязковага ўсеагульнага экзэмпляра друкаванай прадукцыі з пачатку Вялікай Айчыннай вайны. Значная дапамога, як і пры першапачатковай арганізацыі, была аказана Дзяржаўнай бібліятэкай СССР імя

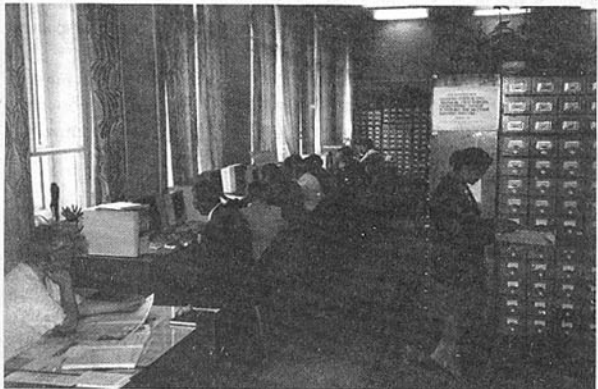
У.І.Леніна, Дзяржаўным фондам літаратуры, Народным Камісарыятам Асветы РСФСР, буйнымі бібліятэкамі, установамі і арганізацыямі іншых саюзных рэспублік. У кастрычніку 1944 г. бібліятэка ўжо абслугоўвала чытачоў. Пачаўся сістэматычны пошук разрабаваных фондаў. Іх знаходзілі часткова на тэрыторыі Германіі, Польшчы, Чэхаславакіі, Венгрыі. Яшчэ ішла вайна, а ў вызвалены Мінск было завезена 90 тысяч кніг. У вельмі цяжкі для дзяржавы час былі выдзелены валютныя асігнаванні для камплектавання фондаў замежнай навуковай літаратуры. У 1948 г. фонды бібліятэкі колькасна былі адноўлены на даваенным узроўні, але, на жаль, многія праблемы не ўдалося ліквідаваць і да гэтага часу. Яны застаюцца горкімі і балючымі напамінамі аб тых каштоўнасцях, якія не вярнуліся. Сярод страчаных — унікальны помнік “Статут Вялікага княства Літоўскага”. Многія буйныя кнігасховішчы за межамі Беларусі маюць больш багаты калекцыі беларускіх старадрукаў, чым сама Беларусь. Глыбокім ўсведамленнем сваёй ролі як галоўнай захавальніцы беларускай дакументальнай спадчыны прасякнута сёння намаганні Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі па вяртанню нацыянальных, у тым ліку і кніжных каштоўнасцей. Гэтай мэце падпарадкавана работа ў камісіі “Вяртанне” пры Беларускам фондзе культуры, вывучэнне магчымасцей здзяйснення рэзультуцыі каштоўнасцей.

У 3’яўляючыся цэнтрам бібліяграфічнай і метадычнай работы, вядучым культурна-асветніцкім цэнтрам, бібліятэка заўсёды адыгрывала вялікую ролю ў справе развіцця беларускай навукі і культуры. Яе чытачамі ў розныя гады былі Я.Купала, У.Пічэта, Я.Цікоцкі, У.Караткевіч, З.Азгур, Б.Смолюскі і інш. З мэтай палепшэння абслугоўвання чытачоў у 1955 г. у бібліятэцы былі створаны спецыялізаваныя кабінеты мастацтва і тэхнікі. У 1961 г. бібліятэка атрымала новы корпус, што дало магчымасць па тым часе палепшыць умовы работы чытачоў і супрацоўнікаў і захаваць асноўныя кніжныя фонды. Сведчаннем грамадскага прызнання дзейнасці бібліятэкі стала ўзнагароджанне яе ордэнам Працоўнага Чырвонага Сцяга.

У 1977 г. са структуры бібліятэкі была вылучана Кніжная палата і рэарганізавана ў самастойную ўстанову. У 1978 г. бібліятэка перадала фонд патэнтнай дакументацыі (больш за 600 тысяч адзінак) створанай у той час Рэспубліканскай навукова-тэхнічнай бібліятэцы.

80-я гады адзначаны актывізацыяй навукова-даследчай і навукова-метадычнай дзейнасці, накіраванай на навуковае і метадычнае забяспячэнне прыярытэтных напрамкаў, на вывучэнне і ўкараненне новых метадаў у практыку работы бібліятэк. Пастановай Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 19 мая 1992 г. бібліятэка перайменавана ў Нацыянальную бібліятэку Беларусі.

Зараз універсальны па тэматыцы фонд Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі налічвае звыш 7,3 млн. адзінак захоўвання больш чым на 50 мовах свету і складасца з рукапісаў, кніг, часопісаў, газет, аўтарэфэратаў і мікрафіш дысертацый, нот, карт, выяўленчых выданняў.

У даведчна-інфармацыйным адзеле

аўдыёвізуальных матэрыялаў. Бібліятэка з’яўляецца гэтапазітывым матэрыялаў ААН і ЮНЕСКА, дзяржаўным міжгалавіным дэпазітарыем, захоўвае адзіны ў Рэспубліцы Беларусь друкаваныя экзэмпляры выданняў, якія выйшлі ў свет у межах былога СССР па ўсіх галінах ведаў.

Асаблівую каштоўнасць уяўляе паўмільённы унікальны збор літаратуры, выдзенай на тэрыторыі Беларусі з пачатку XIX ст. да нашага часу, а таксама ўсіх выданняў і матэрыялаў пра Беларусь, у тым ліку і замежных. Гонарам бібліятэкі з’яўляецца 60-тысячны збор рэдкіх выданняў, рукапісаў і старадрукаў. Сярод рукапісных матэрыялаў XV—XX стст. (звыш тысячы адзінак захоўвання) на славянскіх, захаднееўрапейскіх і ўсходніх мовах вылучаецца калекцыя рукапісных кніг старажытнай традыцыі, у тым ліку беларускага паходжання (евангеллі, пралогі, служэбнікі, жыцці святых, зборнікі слоў і павучэнняў і інш.); калекцыя спеўных рукапісаў крукавай і ноталінейнай патацы; калекцыя ўсходніх рукапісаў па граматыцы, філасофіі, праву, мусульманскай тэалогіі і інш.; рукапісы дзесячэў навукі і культуры Беларусі. Фонд старадрукаў (звыш 26 тысяч асобнікаў) уключае калекцыю інкунабулаў (44 адзінкі), сярод якіх “Кніга хронік” Х.Шэдэля (1493), выданне “Боскай камедыі” А. Дантэ (1481), першы нямецкі пераклад грэчаскага рамана III ст. “Гісторыя Апалянія, караля Цірскага” (Аўтсбург, 1471); калекцыю палестынаў (каля 200 асобнікаў), у тым ліку 16 прыжыццёвых выданняў М.Лютэра, выданні венецыянскай друкарні Альдаў (XV—XVI стст.), галандскіх кнігадрукаў Эльзевіраў (XVI—XVIII стст.), знакамітых друкароў Эц’енаў, Фрабонаў, Плантануаў і інш. У калекцыі кірылічнага друку захоўваецца адзіны ў Рэспубліцы Беларусь збор выданняў беларускага першадрукара Францыска Скарыны — 10 выпускаў Бібліі (Прага, 1517—1519), якія паклалі пачатак беларускаму кнігадрукаванню; выданне Васіля Гарабурды “Евангеліе учительное” (1580), “Апостал” (Львоў, 1574) і “Біблія” (Астроп, 1581) Івана Фёдарова; кнігі з тыпаграфіі братаў Мамонічаў (XVI—XVIII стст.); выданні рускіх, беларускіх, украінскіх друкарняў XVI—XVIII стст., сярод іх — “Азбука” В.Бурлава (1634), “Арифметика” Л.Магніцкага (1703), “Грамматика” М.Сматрыцкага (1648). У калекцыі рускага грамадзянскага друку ёсць прыжыццёвыя выданні М.В.Ламаанова, кнігі вядомага рускага асветніка XVIII ст. М.І.Навікова і часопісы, якія ён выдаваў: “Древняя российская вивлиофика”, “Живописец”, “Кошелек”. У бібліятэцы захоўваюцца першыя выданні твораў В.Дуніна-Марцінкевіча, Ф.Багушэвіча, Я.Купалы, Я.Коласа, М.Багдановіча і інш.; першыя легальныя беларускія газеты “Наша доля” і “Наша ніва”; першая нелегальная беларуская газета “Мужыцкая праўда”, што выдавалася К.Каліноўскім; першая савецкая газета на беларускай мове “Дзвініца”; рэспубліканскія абласныя, раённыя газеты і часопісы ад пачатку іх выдання. Захоўваюцца дакументы, якія адлюстроўваюць вялікі гістарычны падзеі, сярод іх — выданні перыяду Вялікай Французскай рэвалюцыі; калекцыя лістовак часоў Парыжскай камуны, выданняў першых гадоў савецкай улады; збор падпольнага і партызанскага друку перыяду Вялікай Айчыннай вайны і інш.

У фондах бібліятэкі знаходзіцца самая вялікая ў Рэспубліцы Беларусь калекцыя нот (77 тысяч), звыш 100 тысяч адзінак захоўвання выяўленчых матэрыялаў (плакатаў, паштовак, рэпрадукцый), каля 30 тысяч аўдыёвізуальных дакументаў, сярод якіх значная колькасць грамзапісаў класічнага рэпертуару. У газетным фондзе сабраны ўсе беларускія газеты, усе галоўныя газеты за савецкі перыяд (цэнтральныя, рэспубліканскія і выбарачна абласныя газеты Савецкага Саюза), асобныя газеты замежных краін. Бібліятэка мае амаль 15-тысячны фонд карт, каля 650 тысяч аўтарэфэратаў і мікрафіш дысертацый, звыш мільёна замежных выданняў. У ставаў фондаў уваходзіць больш за 120 тысяч дакументаў па мікраносьбітах.

Адначасова з фарміраваннем фондаў бібліятэка займаецца стварэннем крыніц бібліяграфічнай інфармацыі, самі назвы якіх гавораць аб тым, што выдавецкая дзейнасць бібліятэкі накіравана на выпуск перш за ўсё бібліяграфічнай прадукцыі, якая мае адносінны

да Беларусі, а таксама на падрыхтоўку інфармацыі аб уласных фондках і фондах буйнейшых бібліятэк Рэспублікі Беларусь. Рэтраспектыўныя і бягучыя навукова-дапаможныя і рэкамендацыйныя паказальнікі адлюстроўваюць пытанні нацыянальнай гісторыі, культуры, літаратуры і мастацтва. Яны добра вядомыя як у Беларусі, так і за мяжой: "Бібліяграфія па гісторыі Беларусі: Феадалізм і капіталізм" (1969), "Беларусь у друку XVI — пач. XX ст." у 5-ці кн. (1982—1985), нотафанаграфічны паказальнік "Беларуская літаратура ў музыцы (1918—1989)" (1991), штомесячны бібліяграфічны бюлетэнь "Новыя кнігі: Па старонках беларускага друку" (выдаецца з 1960 г.) і інш. У калекцыі рэтраспектыўных навукова-дапаможных паказальнікаў неабходна вылучыць перш за ўсё зводны каталог "Кніга Беларусі. 1517—1917 гг.", работа над храналагічным працягам якога вядзецца зараз.

Штогадовая колькасць наведванняў бібліятэкі перавышае паўмільёна чалавек, агульная выдача дакументаў — звыш 3 млн. экзэмпляраў. Для чытачоў працуюць 14 галіновых і спецыялізаваных чытальных залаў на 1000 месцаў, арганізуюцца шматлікія выстаўкі (каля 4000 у год), сярод якіх тэматычныя, юбілейныя, прысвечаныя знамянальным і памятным датам, выстаўкі-прагляды, прызначаныя дапамагаць усебаковаму раскрыццю фондаў. З'яўляючыся сапраўдным цэнтрам духоўнай культуры, бібліятэка арганізуе шматлікія творчыя сустрэчы, прэзентацыі новых кніг, вернісажы мастацкіх твораў беларускіх і замежных майстроў. Міжбібліятэчны абанемент дае магчымасць карыстацца фондамі бібліятэкі практычна кожнаму грамадзяніну Рэспублікі Беларусь. Паслугамі міжбібліятэчнага і міжнароднага абанемента карыстаюцца каля тысячы калектывных абанентаў у краіне і за яе межамі.

Штодня запоўненыя чытальныя залы бібліятэкі — лепшае сведчанне таму, што нават зараз, калі эканамічная нестабільнасць і сацыяльная безабароннасць ставяць бібліятэкі ў самыя нявыгадныя ўмовы сярод іншых сацыяльных інстытутаў, нават у гэты час Нацыянальная бібліятэка не губляе сваёй прываблівасці для чытачоў, а наадварот — усё часцей робіцца іх апошняй надзеяй у пошуку патрэбнай інфармацыі. Статус бібліятэкі, маштабы яе дзейнасці, якаснае забеспячэнне інфармацыйных патрэб грамадства вызначылі новыя задачы і ў першую чаргу — гэта неабходнасць укаранення сучасных інфармацыйных тэхналогій у сваёй дзейнасці і ў дзейнасці бібліятэк сістэмы Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь. Дагэтых работ бібліятэка прыступіла ў 1990 г. і праводзіць іх у адпаведнасці з канцэпцыйнай аўтаматызацыяй ў двух напрамках: унутрыбібліятэчнай і знешнесістэмнай тэхналогіі. Пабудаваная ў 1992 г. першая лакальная сетка аб'яднала працэсы камплектавання і апрацоўкі новых паступленняў. Паралельна з гэтым пачаліся работы па ўвяду рэтраспектывы па асобных напрамках. З 1993 г. дзейнічае электронны каталог, ствараюцца рэтраспектывныя базы даных (БД) нацыянальнага дакумента, рэдкай кнігі і старадрукаў, графічныя БД, БД беларускай геральдыкі, экслібрываў, аўдыёвізуальных і іншых дакумен-

таў, БД артыкулаў, праблема-арыентаваная БД па кіназнаўству, гісторыі і гістарычных навуках, культуры і мастацтву, знамянальным і памятных датах беларускага календара, БД "Чарнобыль" і інш. Набываюцца і папаўняюцца БД па заканадаўству Рэспублікі Беларусь, БД Расійскай кніжнай палаты па перыядычнаму друку і іншыя БД на CD-ROM.

Нацыянальная бібліятэка Беларусі падтрымлівае актыўныя і рэгулярныя міжнародныя кнігаабменныя сувязі з 300 партнёрамі ў 43 краінах свету. Бібліятэка ўдзельнічае ў рэалізацыі міжнароднай праграмы "Памяць свету", якая ажыццяўляецца пад эгідай ЮНЕСКА, міжнароднай навуковай праграмы "Гісторыя кніжнай культуры Пал'янара", праводзіць работу ў рамках беларуска-польскай кансультацыйнай камісіі па справах гісторыка-культурнай спадчыны, з'яўляецца членам ІФЛА, уваходзіць у лік заснавальнікаў Бібліятэчнай Асамблеі Еўразіі, арганізуе і праводзіць міжнародныя навукова-практычныя канферэнцыі, прысвечаныя актуальным пытанням бібліятэчнай дзейнасці.

Усе дасягненні бібліятэкі ад першых дзён утварэння да сучаснасці, усё, што яна сабою ўвасабляе на працягу 75 гадоў, — вынік жыцця, працы, падвіжніцкага служэння справе не аднаго пакалення яе супрацоўнікаў, людзей, якія складалі самую каштоўную з усіх калекцый Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі.

SUMMARY

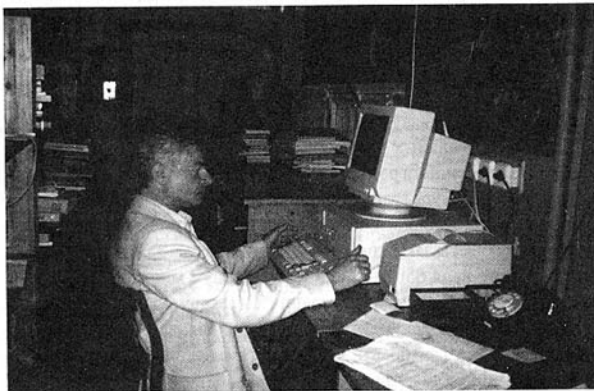
The National Library of Belarus was founded on September 15, 1922, originally as the Belarusian State and University Library. In 1926 it was reformed into an independent institution — the State Library of BSSR. Since 1992 it is the National Library of Belarus.

At present the universal stock of the National Library totals 7,3 mln. units in more than 50 languages and consists of manuscripts, books, serials, newspapers, authors' abstracts of theses and microfiches of dissertations, printed sheet music, maps, prints, audiovisual documents. It is the depository for the United Nations and UNESCO materials and the republican universal depository, it safeguards as well the former USSR imprint in all fields of knowledge.

The library preserves with care the 60 thousand collection of manuscripts, rare and old-printed books, including collections of handwritten books of the ancient tradition, incunabula, palaeotypes etc. Its collection of Cyrillic printing contains the unique holding in the republic, that of the Belarusian printing pioneer Francisk Skorina, — 10 issues of the Bible (Prague, 1517 — 1519) which laid the foundation for Belarusian book publishing, Vasily Garubarda's "Homily Gospel" (around 1580), Ivan Fedorov's "The Apostle" (Lvov, 1574) and "The Bible" (Ostrog, 1581), books printed by Pyotr Mstislavets, the brothers Mamonich (XVI-XVII centuries), russian, belarusian, ukrainian printers' production (XVI-XVIII centuries). The library safeguards in its stock the first legal belarusian newspapers "Nasha dolya" ("Our lot") and "Nasha niva" ("Our cornfield"), the first illegal belarusian newspaper "Muzhitskaya pravda" ("Peasants' truth") published by K. Kalinovskiy, the first soviet newspaper in belarusian "Dennitsa" ("The Dawn"), all republican, provincial and local newspapers from the moment of their initiation.

The library commands the largest in the Republic of Belarus printed sheet music collection (77000), more than 100000 prints (posters, postcards and artistic reproductions), about 30000 audio-visual documents, containing among others a considerable number of gramophone records of classical music.

Since 1990 the library automated information system was evolved and from 1993 the electronic catalog is run. At the same time retrospective databases of the national document, rare and old-printed book, sheet music, as well as databases on imprint and audio-visual document are being created. Databases on Belarus legislation, on russian periodicals (by the Russian Book Chamber) and others on CD-ROM are acquired and added to.

У кнігасховішчы аддзела беларускай літаратуры